

NAZAR ESHONQUL RUHIYAT MUSSAVIRI

Burxanova Feruza Abdurazzoqovna
Nizomiy nomidagi O‘zMPU dotsenti,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa
doktori (PhD)

Annotatsiya. Maqolada iste’dodli adib Nazar Eshonqulning “Urush odamlari” qissasida badiiy psixologizm muammolari tadqiq etiladi. Asarda urush fojialarining yangicha talqini Normat, Anzirat, Xolmat kabi obrazlar taqdiri orqali tasvirlanib, ular xarakteridagi og‘ir ruhiy iztiroblar, turmush o‘rtog‘iga xiyonat qilishdek og‘riqli aybdorlikning ichki va tashqi fojiali omillari tasvirini tadqiq etish maqolaning asosini tashkil etadi.

Kalit so‘zlar: Adib, asar konsepsiyasi, badiiy detal, dramatism, ijodkor, yozuvchi estetik pozitsiyasi, personaj, zamon va qahramon muammosi .

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы художественного психологизма в повести талантливого писателя Назара Эшонкула «Люди войны». В произведении через судьбы таких персонажей, как Нормат, Анзират и Холмат, представлена новая интерпретация трагедий войны, а исследование изображения внутренних и внешних трагических факторов их характеров, таких как тяжелые душевные страдания и мучительное чувство вины за измену супругу, составляет основу статьи.

Ключевые слова: Писатель, концепция произведения, художественная деталь, драматизм, творец, эстетическая позиция писателя, персонаж, сюжет, проблема времени и героя.

Abstract. The article examines the problems of artistic psychologism in the story "People of War" by the talented writer Nazar Eshonkul. In the work, a new interpretation of the tragedies of war is depicted through the fate of characters such

as Normat, Anzirat, and Kholmat, and the study of the depiction of the internal and external tragic factors of their character, such as severe mental suffering and painful guilt for betraying their spouse, forms the basis of the article.

Key words: Writer, concept of the work, artistic detail, dramatism, creator, aesthetic position of the writer, character, story, time and hero problem

Ma'lumki, adabiyot inson va uning taqdiri, ijtimoiy-psixologik tabiati, ideallari, orzu-intilishlarini, bir so'z bilan aytganda, ko'ngil olamini tasvir etadi. Badiiy psixologizm inson ruhiyatini yoritishda asosiy tasvir vositasi bo'lib, u orqali asarda aks etayotgan obrazlarning o'y-xayollari, kechinmalari, xarakter-xususiyatlari bir butun holda, jonli-hayotiy tarzda aks ettiriladi. Azal-azaldan insoniyatning orzu-umidi, dard-alami, maqsad-intilishlarining ifodasi sifatida yuzaga kelgan jamiki adabiyot durdonalari, dastlab xalq og'zaki shaklida, keyinchalik yozma adabiyotda asrlar davomida ifodalanib kelinmoqda.

Psixologik yondashuv va maktabning ilmiy yo'nalish sifatida paydo bo'lishi va rivojlanishi Yevropa va Rossiya adabiyotshunosligida XIX asrning oxirlariga borib taqaladi. Bu haqda adabiyotshunos olim Bahodir Karimov "Adabiyotshunoslik metodologiyasi" kitobida fikr yuritilar ekan, psixologik metodning genezisi va taraqqiyoti XIX asr 70-80 yillarida G'arbiy Yevropa va Rossiya ilmiy muhitida yuzaga kelgani va bu yo'nalish tarafdorlari ijodkorga, yozuvchining emotsiyalariga, ijodning psixologik jihatlariga, muallifning ruhiy-ma'naviy dunyosi hamda ijod jarayoni va bu jarayondagi psixologik holatlarga e'tibor qaratish lozim, deb hisoblaganlarini qayd etadi.¹ Olim psixologik metodning yorqin namoyondasi fransuz olimi Emil Ennekenning qarashlariga asoslanib asar mazmunining sub'ektiv tomoni, badiiy asarni yaxlit o'rganish,

¹ Bu haqda qarang: Каримов Б. Адабиётшунослик методологияси. — Тошкент: Мухаррир, 2011. — Б. 55.

estetik o'ziga xosliklarini aniqlash ijodkorning qalbini anglashga olib kelishi haqidagi xulosalarni bayon etadi. Darhaqiqat, badiiy asarga uning yaratuvchisi shaxsiyati, badiiy ijod jarayoni, ijodiy laboratoriyasi bilan bir butunlikda yondashish, ijodkor qalb modelini taftish etish psixologik talqinning asosiy tamoyillaridan biridir. Demak, badiiy asarni uning yaratuvchisidan ayro tahlil qilish o'zini oqlamaydi. Ijodkor yaratgan asarlar va obrazlarda uning shaxsiyatining bir jihati u yoki bu shaklda aks etadi.

“Xuddi madaniy-tarixiy maktab kabi psixologik maktab ijodkor shaxsining shakllanishida oila, ijtimoiy muhit, davr singari omillarning muhimligini e'tirof etadi, biografik metod kabi badiiy asarda ijodkor shaxsi aks etadi deb biladi. Psixologik maktab mazkur karashlarni birlashtiradi, ya'ni bu omillarning bari ijodkor ruhiyati orqali namoyon bo'ladi deb hisoblaydi va shundan kelib chiqib ijodkor ruhiy biografiyasi, badiiy ijodning ruhiy tomonlarini o'rganishni diqqat markaziga qo'yadi”². Demak, badiiy asarning qanday yuzaga kelishi va bahosi iste'dod va badiiyatdan tashqari ijodkor psixologik tipi va ijodiy jarayon bilan ham uzviy bog'liq.

Ijodkorlar asli tilsim sanalgan inson va uning ruhiy olamini chizishda badiiy psixologik tasvirlardan, jumladan, psixologik portret, qahramonning botiniy va zohiriy qiyofasi, nutqi (ichki va tashqi diologlari), individual ruhiy holatlari, o'z-o'zini taftishi, ichki kolliziya, adabiy gallyusinatsiya, tush kabi badiiy detallardan unumli foydalanadi.

Psixologik portret – obrazning tashqi ko'rinishi haqidagina emas uning ma'naviy ruhiy olami, qalb kechinmalari, dunyoqarashi haqida ham muhim ochqich vazifasini o'taydi. “Portret tasvirda qahramon ruhiy olamining quvonchli,

² Куронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик лугати. –Т.: Akademnashr, 2010. – Б. 237.

samimiy, horg'in, xafa, ezilgan kabi holatlarini psixologik ifodalovchi vosita hamdir"³.

Badiiy nutq, his-tuyg'u, imo-ishora, mimik holatlar–qahramonlarning individual ruhiy holatlari: quvonchli va qayg'uli onlaridagi ruhiy tovlanishlari, ichki kolliziya, ichki monolog, o'ziga xos mimik holatlari, imo-ishoralari bilan insonning yaxlit botiniy va zoxiriy manzarani yaratishga xizmat qiladi;

Adabiy gallyusinatsiya – kuchli ruhiy iztirob natijasida yuzaga keladigan ruhiy buzilish, xastalik. Ijodkorlar qahramonlarning adolatsizlik, shafqatsizlik, davr qurboni bo'lgan, baxtu-omadini boy bergan jabrdiydalarning psixologik-fojiaviy holatlarini, umidsiz, tushkun xaosdagi ayanchli ruhiy jarayonlarini ekspressiv ifodalash, ruhiy isyonlarni o'quvchi ko'z o'ngida tasvirlash maqsadida qo'llaydi. Adabiy gallyusinatsiya haqida adabiyotshunos olimi S.Saidmuradova adabiy qahramonning o'ta dramatik, tragik ruhiy iztiroblari va shafqatsiz kechinmalarining natijasidir deya ta'rif beradi.⁴

Dunyo adabiyotida Dostoevskiy, Tolstoy, Bulgakov asarlarida uchragan ruhiy xasta obrazlar, o'zbek adabiyotida A.Qodiriyning "O'tgan kunlar" romanida Zaynab obrazida, A.Qahhorning "Sarob" romanidagi Saidiy obrazida, G'.G'ulomning "Shum bola" qissasidagi Malla jinni, Karim jinni, Mayramxon, Xol parang, Tojixon, Juft kaptar, Olim jinni, Eshon oyi, Ovoz jinni epizodlarida, Erkin Vohidovning "Ruhlar isyoni" dostonidagi Nazrul Islom, Nazar Eshonqulning "Xaroba shahar surati" hikoyasida qahramon X., "Tobut" hikoyasidagi me'mor, "Sharpa" hikoyasidagi asar qahramoni ismsiz "Sen", "Zulmat saltanatiga sayohat" hikoyasida yozuvchi M., "Qora kitob", "Tun panjaralari" qissalaridagi ismsiz qahramonlar obrazlarining fojiaviy taqdirleri,

³ Bu haqda qarang: Саидмуродова С. Назар Эшонкул асарларида бадий психологизм: Фалсафа доктори (PhD)... дисс... – Тошкент, 2023. –Б. 26

⁴ Bu haqda qarang: Саидмуродова С. Назар Эшонкул асарларида бадий психологизм: Фалсафа доктори (PhD)... дисс... – Тошкент, 2023. –Б. 31

ruhiy zo‘riqish, kuchli dramatism fonida gallyusinatsiyaga duchor bo‘lishi holatlari tasvirlanadi.

Tush poetikasi vositasida yozuvchilar qahramonlarning ichki istak va maqsadlarini ochiqlash, hayotlarida sodir bo‘ladigan voqea-hodisalarga oldindan ishora qilish, asar pafosi (ruhi)dagi o‘zgarishlarni jonli tasvirlash maqsadida qo‘llaniladi.

Nazar Eshonqulning aksariyat asarlaridagi badiiy makon sifatida o‘zi tug‘ilib o‘sgan Tersota qishlog‘i tasvirlansa, asarlaridagi aksariyat personajlar ham o‘zi bilgan, ko‘rgan insonlari prototiplaridir. “Urush odamlari” qissasida ham voqealar Tersota qishlog‘ida kechadi, qahramonlari ham o‘zi yaqindan bilgan qishloqdoshlaridir. Muallif xarakteridagi og‘ir-vazminlik, shaxsiyatidagi adabiyotga, tasviriylar san‘atga oshuftalik, o‘zi yashagan davr, sho‘ro tuzumi mafkurasining g‘oyalari yaratgan asarlarida ham ramziy poetik shaklda ifoda etiladi. Qissadagi bosh obraz Normat polvonning urushdan qaytib kelgandagi tushkun holati, hayotida sodir bo‘ladigan fojialar, og‘ir ruhiy iztiroblar asarda qorong‘ulik, qo‘rqinch va vahm kabi kechinmalar fonida tasvir etiladi. *“Qorayib qolgan qirlar negadir g‘amgin tusga kirgan, bu g‘amginlik rangi so‘la boshlagan archalarga qadar o‘tgandi. Normatga archalar qora kiyib cho‘nqayib o‘tirgan kampirlarga o‘xshab ko‘rindi ... uning nazarida hamma narsa o‘zgarganday, o‘z ruhiga mos siniqqanday edi”*⁵

Adib Normat obrazining ruhiy depressiyasini urushdan orttirib kelgan jismoniy nogironligi bilangina emas, to‘kilgan qonlar, vahm va johilliklarni ko‘rib zarda bo‘lgan ko‘ngli, ruhiy olamidagi og‘riqlar bilan bog‘laydi. Normat urushdan qochgan do‘sti Hotam chavandozning halol va oriyatli ekanini bila turib uni qo‘lga tushirish jarayonida qatnashishga majbur etiladi. Qochqinni tutish jarayonida do‘stining otib o‘ldirilishganda qonni ko‘rib qattiq ta’sirlanadi va ruhiy

⁵ Эшонкул Н. Сайланма II. – Тошкент: Akademnashr, 2022. – Б. 383.

muvozanatini yo‘qotadi. Yozuvchi bunday psixologik holatni qahramon portretini chizish orqali jonli va emotsional tasvirlashga erishgan. “Normatning chakka tomirlari bo‘rtib chiqqan, ko‘zlarining atrofi ko‘karib ketgan, og‘zining bir chekkasida sarg‘ish ko‘pik paydo bo‘layotgan edi... Normat chinqirgancha ikki qo‘li bilan chakka tomirlarini ushladiyu gir aylanib yerga qayta yiqildi”⁶. Normatning urushdan orttirgan ruhiy zarbalari do‘stining o‘limidan so‘ng qalqib yuzaga chiqadi. Bu uning telbalarcha harakatlari va qichqiriqlaridan ham, tanasi, yuz ifodasida, chakka tomirlari, og‘iz va ko‘zlaridagi o‘zgarishlarda ham aks ettirilgan. Muallif Normatning ruhiy muvozanati yo‘qolishining ishonarli tasvirini berishda qon detalidan ham unumli foydalangan. Qon – o‘lim, dard, jarohat, og‘riq, ayriliq, sovuq urush va u bilan bog‘liq achchiq xotiralar va kechinmalarni ifodalaydi. Yozuvchi Normat ruhiyatidagi o‘zgarishlarni uning tana ko‘rinishi, o‘y-kechinmalari, harakatlar, psixologik portreti, adabiy gallyusinatsiya tasviri asosida yoritib boradi.

To‘rt yilda atigi bir bor Normat polvonning urushdan qaytishi sharafiga uyushtirilgan yig‘inda qalblari dard-alamga to‘lgan tersotaliklar o‘zlarini bir zum xursand qilish, zavqlanish, dam olish maqsadida childirma chalib qo‘shiq, lapar, termalar ijro etishlari o‘tgan asr urush davri qishloq xalqining jonli-hayotiy manzarasini yaratish bilan birga milliy kolorit va ruhni ham tabiiy tasvirlagan. Yozuvchi qishloq ahlining bir kunlik quvonchli kuni tugab qolishidan, yana urush xotiralari va vahimalari ufurib turgan o‘ylariga: yolg‘iz, tashvishli, horg‘in hayotlariga qaytishni istashmayotganliklarini ularning qalb dardlari orqali ishonarli ifoda etadi. Urushda jon berayotgan yaqinlari fojialari, qalblaridagi dard-og‘riqlar, moddiy va ma‘naviy qiyinchiliklar urushda qatnashmagan qishloq ahlini urush odamlariga aylantirib qo‘yganini mantiqiy asoslaydi. Qissada urush tufayli yuzaga

⁶ Эшонкул Н. Сайланма II. – Тошкент: Akademnashr, 2022. – Б. 395.

kelgan judoliklar, og'ir mehnat sharoiti, qahatchilik, ma'naviy tanazzullar, xiyonat, qalblarning toshga aylanishi insoniyat tiynatidagi, ruhiyatidagi o'zgarishlar butun murakkabligi bilan ifodalanadi.

Asarda o'z individual qiyofasiga ega, me'yoriga yetkazilib tasvirlangan yana bir obraz bor. Bu Biydi momo obrazi. Momo obrazi metin irodasi, or-nomusi, halol va mehnatsevarligi bilan tersotaliklarning vijdoniga aylangan kayvoni - amma obrazi sifatida yoritiladi. Umuman, mazkur obrazning hayotiy asosi borligi haqida avvalgi ishlarimizda to'xtalganmiz. Muhimi, ijodkor shaxsning shakllanishida oila a'zolaridan biri hisoblangan mazkur obraz, uning hayotida yuz bergan fojialar, ayriliqlarga sherik bo'lgan, ayrim holatlarda ijodkorning qalbiga ham ozor bergan. Natijada, adibning hayotiy asosga ega bo'lgan tuyg'ulari, ruhiy-ma'naviy dunyosi, qalb og'riqlarining badiiy ifodasi sifatida yuzaga kelgan Biydi momo obrazi butun siyrati va surati bilan originallik kasb etadi. Demak, mazkur qissada yozuvchi o'zi yashagan ijtimoiy muhit, bevosita guvoh bo'lgan qishloqdoshlari va qondoshlarining taqdirlarini tasvirlash asnosida ham o'z qalb og'riqlarini, uning badiiy modelini yaratgan. Bu esa asarning hayotiy, jonli, emotsional, umrboqiy bo'lishini ta'minlagan.

Asar dramatizmining kuchayishi, konfliktning yuzaga kelishida sho'ro raisi Mirzaqul va Anziratning Normatga qilgan xiyonati sabab qilib ko'rsatiladi. Umuman, qissada roviydan tashqari asosan uch obraz: Normat, Anzirat, Xolmat nigohi vositasida fojining ko'lami, asar pafosi va obrazlar ruhiyatidagi murakkab holatlar tasviri asosida to'liq ochib boriladi. Anziratning og'ir xiyonati tufayli yuzaga keladigan vijdon azobi, ayol ruhiyatidagi tushkun holatlar, norozilikni adib butun murakkabligi bilan tasvirlashga intiladi. *"... O'sha kundan keyin anchagacha Anzirat bu voqea qanday sodir bo'lganini anglolmay garangsib yurdi. O'z yog'iga o'zi qovurildi. Har narsadan cho'chiyverib tentak bo'lib qolayozdi. Yigirma to'qqiz yoshida sochiga oq tushdi. Keyin... gunohining kechirilmasligini*

*anglab, Mirzaqulning keyingi kelishiga zamin yaratdi. Eridan qoraxat kelgani uni bir oz xotirjam qildi: gunohi uncha katta ko'rinmadi... u bu ishga qadam qo'ygan kechadan ikki kishi bo'lib yashay boshlagandi... odamlarning har bir harakati o'zining gunohiga sha'ma, piching bo'lib tuyular, har bir odamning gapini ko'ngliga olar, o'ksir, odamlarni tobora yomon ko'rib borar edi"*⁷. Ayol ruhiyatidagi gunohkorlik hissi, yashash ishtiyoqining yo'qolishi, jismiga yetkazilgan jismoniy aziyatlar, homilasidan ayrilib xastalanishi, otasining undan voz kechib oq qilishi va boshqa sitam-aziyatlar uning ruhiy muvozanatini buzib, telbalanish darajasiga olib keladi. Yozuvchi Anziratning fojiaiy hayoti, o'lim oldi ruhiy holatini tush motivi asosida yoritib beradi. Anziratning tushiga har kecha vafot etgan "enasi" kirib uni chorlashi, qizini ko'rgani kelmayotganidan, sochlari bitlab ketganidan shikoyat qilishlari kuni yetib borayotgan ayol anglamlari tarzida tasvirlanadi. Yozuvchi mahorati inson ruhiyatidagi nozik holatlarni hayotiy va ishonarli hassos ruhshunos sifatidagi tasvirlarida seziladi. Qissada tush motivi bilan bog'liq tumor detali ham kiritiladi. Anziratga otasi uni balo-qazolardan asrash uchun bergan tumori enasining narigi dunyoga chaqirig'iga to'siq bo'ladi. Tushlarida yo'qolgan tumorini topib olish va otasini xafa qilmaslik bahonasi bilan enasini ko'rishga borolmayotganini aytgan Anzirat, kuni kaltaligini his etib, anglab boradi.

Ma'lumki, tumor diniy tasavvurlarga ko'ra insonni turli balo-qazo, ofat, ko'z tegishidan asraydigan, ichiga Qur'on oyatlari bitiladigan ilohiy buyum. Muallif qishloq ahlining diniy tasavvurlaridan kelib chiqib ayolning boshiga kelgan balolar va o'limiga tush motivi, tumor detali vositasida ishora qiladi. Yuzaga chiqadigan fojiaiylik va asar ruhini shu omillar vositasida ifodalaydi. Yozuvchi xiyonati hammaga fosh bo'lgan, Normatning ayovsiz kaltaklaridan, qishloqdoshlarining ta'na-dashnomlaridan, eng asosiysi vijdon azobida qolib ich-

⁷ Эшонкул Н. Сайланма II. – Тошкент: Akademnashr, 2022. 422,424, 428- бетлар.

etini yeb bitirayotgan jismoniy, ruhiy-ma'naviy ozorlangan ayol portretini qo'yidagicha tasvirlaydi: *"... u kundan kunga ozib, madorsizlanib holdan toyib borardi. Ikki oy ichida uning tanasi cho'pga ko'ylak kiygizib qo'yilganday qurib qoldi. Ko'kish tusga kirgan sochlari juda tez oqarmoqda edi. Uni birinchi ko'rgan kishi elliklarga borib qolgan bo'lsa kerak deb gumon qilardi"*⁸. Tirik murdaga aylangan hatto boshini ham tik tutolmay qolgan Anziratni bu hayotga bog'lab turgan yagona omil – tirik yetimga aylanayotgan, norasida farzandlari edi. Onalik mehri va burchi uni bu dunyoga bog'lab turgan yagona rishta edi. Xiyonat ko'chasiga kirib qolishiga ham, aslida xasta farzandiga shifo topish istagi, nochorlik, soddadilligi sabab bo'ldi. To'ng'ich farzandi qo'shni ayol tomonidan kaltaklanganda o'lim tushagida yotgan Anzirat g'ayrioddiy kuch va vajohat bilan oyoqqa turib, farzandini himoya qiladi. Anzirat ichki his va jasorati bilan o'rnidan qo'zg'alib qo'liga bolta oladi. Yozuvchi ayol ruhiyatidagi g'ayrisha'uriy o'zgarish va vajohatni uning portreti bilan birga quyidagicha chizadi: *"Chopib tashlayman... jonimdan to'yib ketdim, boltani ko'tarib oldinga yugurdi... Nega hammang menga osilasan?! – uning vajohati ko'rqinchli edi. Ko'zlari quturganday qizarib ketgan, rymoli tushib, oqish sochlari to'zib qolgandi. Lablari g'azabdan titrar, qo'llari qaltirar edi. - Hammang meni gap qilasan, hammang alamingni mendan olasan"*⁹. Ayol ruhiyatidagi bunday purtanalar, g'ayrioddiy harakatlar, bu qadar kuchli g'azab farzandiga bo'lgan onalik mehri nishonasi hamda ichida saqlanib qolgan o'kinch, gina, alam kabi holatlarning jamuljami bo'lgan isyonning yuzaga qalqib chiqqan po'rtanasi sifatida qabul qilish mumkin. Yozuvchi bu jarayonni juda nozik ilg'aydi va uning tashqi holatini ruhiyatida sodir bo'layotgan dramalarga uyg'un tarzda tasvirlashga intiladi.

⁸ Эшонкул Н. Сайланма II. – Тошкент: Akademnashr, 2022. – Б. 447

⁹ Эшонкул Н. Сайланма II. – Тошкент: Akademnashr, 2022. – Б. 453

Adib bolaligi o'g'irlangan, onasi kasal bo'lib qolgandan bo'yon katta odamga aylanib unga g'amxo'rliklik qila boshlagan Xolmat ruhiyatidagi nozik o'zgarishlarni ham mahorat bilan tasvirlaydi. Bola nigohi orqali tasvirlangan epizod va kechinmalar drammatizmning ko'chayishiga, qissaning emotsional ta'sir kuchini orttirishga xizmat qilgan. Xolmat onasiga "opa" deb murojaat qilishi va u qilgan bir gunoh: bolalarning aytishicha "buzuqlik", qishloqdoshlarining unga g'azab yoki achinib qarashlari, otasi ularni tashlab ketishi kechirilmas gunoh ekanini bola qalbi bilan hech tushuna olmasdi. Shu o'rinda yozuvchi farzand uchun ona har narsadan qiymatli, mehribon va muqaddas siymo hisoblanishiga urg'u qaratadi. Onasiga qilingan zug'um yillar o'tsada bola qalbida o'z asoratini qoldiradi. Ruhiyatiga katta zarba berib, bolani norozi, jizzaki, jahldor bo'lib qolishiga yo'l ochadi. Bu psixologik holatni nozik anglagan adib qissa epigrafiga "“... Men katta bo'lsam, miltiq sotib olaman.” “Miltiqni nima qilasan?..” “Otamni otaman!!!””¹⁰, deya onasini o'ldirgan otasini otishni maqsad qilgan farzand fojiasi misolida urushning millatimizga, qolaversa, butun insoniyatga ko'rsatgan ayanchli oqibatlaridan kitobxonni ogoh etadi. Asarning ma'rifiy ahamiyati ham bola xatti-harakatlari, ruhiyatidagi o'zgarishlar bilan bog'liq epizodlar orqali yanada yuksalib boradi. *“Xolmat opasining tovushidagi zaif iltijoni anglab, yuragi g'ash tortar, nimanidir sezganga o'xshar, agar opasi inqillamay gapirsa, tuzalayotgan, inqillay boshlasa, yana kasal bo'layotganini bilar edi. Opasi kasal bo'lgandan beri kam o'ynar, deyarli o'ydin chiqmas, o'ydin chiqsa qandaydir og'ir narsani ko'tarib yurganga o'xshar, hamma: “Ana onasi buzuq, onasi buzuq kelayapti”-deyotganday bo'lardi”*¹¹. Yozuvchi bemorning psixologik portretini nafaqat uning tashqi jismoniy holati orqali, balki siniqqan tovushi vositasi bilan ham tasvirlaydi.

¹⁰ Эшонқул Н. Сайланма II. – Тошкент: Akademnashr, 2022. – Б. 365

¹¹ Эшонқул Н. Сайланма II. – Тошкент: Akademnashr, 2022. – Б. 449

Natijada jismonan va ruhan xastalangan ayol obrazining jonli va hayotiy portreti yaratiladi.

Asarda Normat ruhiyatida kechayotgan og'ir ruhiy iztiroblarni tabiat bilan uyg'un tarzda tasvirlanadi. Normat ayolining xiyonatini bilganidan so'ng ov bohonasida tog'u-toshlarga chiqib ketib g'alayon urayotgan qalb otashiga malhamni tabiatdan, sokinlikdan olishga urinadi. *"Ov miltig'ini olib Qorato'shda qishloqma qishloq kezib yurar, yuragini shunday qilib bir oz yozgan bo'lardi. Tog'lar esa uni goh tumanli, goh ochilib, goh xo'mrayib kutib olar, **uning ko'ngliga mos ravishda gung va soqov edi**"*¹².

Qalb og'rig'iga hech qaerdan va xech narsadan malham topolmay qiynalib sargardonlikda kezishlarining birida tunda adashib Mallaboyning uyiga borib qoladi. Shu o'rinda Nazar Eshonqulning atoqli adib Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanidan ijodiy ta'sirlangani ko'zga tashlanadi. "O'tkan kunlar" romanining "Baxt va baxtsizlik" faslida "Usta Alim" hikoyasi kiritilib, fojiaiy qismat sohibi usta Alimning sevgan yori Saodatdan ayrilib armonda qolgani bayon etiladi. Va shu asosda Otabekning taqdiriga uyg'un qismat sohibining fojiasi tasvirlanib, bosh qahramon ruhiyatidagi g'alayonlar, ayriliq dardi darddoshlik ruhida ifodalangan. Otabekni o'z qismatdoshi usta Alim hikoyasidan munosib xulosa chiqarishga undagan. Nazar Eshonqulning mazkur qissasida Normat ham o'zining taqdiriga o'xshash taqdir egasi Mallaboyning urush yillari boshqasiga tegib ketgan ayolini kechirgani, farzandlari va ayolini uyiga olib kelib oilasini qayta tiklagani, bor mehrini farzandlariga berib tarbiya qilayotganiga qaramay vijdon azobida iztirob chekayotganidan o'ziga munosib xulosa chiqaradi. Mallaboy ayolining kasallanib bevaqt vafot etishida o'zini ayblaydi, urushning kulfatlari va shum taqdirini la'natlaydi. Hayotining ma'nosi hisoblangan farzandlarini tarbiyalash, ulg'aytirishga kirishadi. Normat Mallaboyning

¹²Эшонкул Н. Сайланма II. – Тошкент: Akademnashr, 2022. – Б. 454

hikoyasidan so'ng o'zidan uyalib ketadi, qalbini tirnayotgan savollarga javob oladi va farzandlari uchun ayolini kechirmoqchi bo'ladi. Qahramonning psixologik portreti, qalb kechinmalari va anglamlari qalb ko'zi ochiq, bag'rikeng Mallaboy obrazi hamda urushning kulfatlari vositasida yanada teranroq tasvirlanadi. Asar yechimidagi fojiaaviylik ham o'xshash. Har ikki asardagi o'xshash epizodlar va qoliplovchi hikoyalar qahramonlarning fojiaaviy taqdirlarini chuqur drammatizm bilan tasvirlashga, ruhiy kolliziylarini teran ifodalashga, munosib xulosa chiqarishga undaydi. Nazar Eshonqulning mazkur qissasi badiiy ijodga endigina kirib kelayotgan talabalik kezlarida yozilganini e'tiborga olsak, o'zbek adabiyotining atoqli adibi ijodidan ta'sirlanishni tabiiy jarayon sifatida baholash mumkin. Zero, ijodiy ta'sir hamma davrda har bir ijodkorda bo'ladigan tabiiy jarayon bo'lib, adabiyotning taraqqiy etishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Qissa yakunidagi fojiaaviy o'limlar, norasida go'daklarning ham otadan ham onadan ayrilib chin yetim bo'lib qolishlari, bu fojialar guvohiga aylanib, dahshat ichida qolgan norasidalar ruhiyatining shikastlanishi, millat kelajagiga jiddiy ma'naviy zarba bo'lgani tabiiydir.

Asarda Normatning urushdan orttirib kelgan ma'naviy jarohatlari, oilaviy majoralaridan qalqib chiqqan ruhiy buzilishi adabiy galyusinatsiya vositasida ifodalanadi. Ma'lumki, galyusinatsiya ruhiy xastalikning bir turi bo'lib, bemor oldida mavjud bo'lmagan ob'ekt va hodisalarning idrok qilinishi, soxta tasavvur hisoblanadi. Ba'zan bemorga o'zi idrok qilayotgan narsa, hodisalar haqiqatan ham bordek tuyuladi. Bu xastalikni yuzaga keltiruvchi eng asosiy sabablardan biri bosh miya po'stlog'ini ta'sirlantiruvchi organik kasalliklar, kuchli ruhiy buzilish, psixoz va nevrozlaridir. Aslida tibbiyotda galyusinatsiyaning bir qancha turlari aniqlangan. Masalan, ko'rish, eshitish, hid va ta'm bilish, taktil, gipnagogik

kabilar.¹³ Ijodkorlar odatda adabiy galyusinatsiyadan obrazning ruhiy holatini butun murakkabliklari bilan tasvirlash, ruhiy muvozanatning buzilish holatlarini jonli, ta'sirli tasvirlash maqsadida foydalanishadi. Qissada Biyda momoning chaquvi natijasida Anzirat va Mirzaqulni o'z uyida ko'rib qolgan Normat g'azab va nomusdan ularni fashist deb ataydi. Normat avval Mirzaqulni, so'ng xotini Anziratni otib o'ldiradi, o'zini esa Buxor qoyalaridan tashlab nobud bo'ladi. Yozuvchi bunday mudhish ishlarni bajarishdan oldingi Normatning og'ir ruhiy-psixologik holatini galyusinatsiya vositasida quyidagicha tasvirlaydi. *"Fashistlar! – dedi u horg'in, lekin keskin va xirqiroq tovushda. So'ng miyasida chaqnagan o'tdan seskanib ketib, ko'zi tiniy boshladi. Ko'z oldida tuman paydo bo'ldi. Tuman tarqab, u o'zini otmoqchi bo'lib kelayotgan sonsiz fashist askarlarini ko'rdi, qo'log'i ostida yana o'q ovozlari, portlashlar eshitila boshladi. Tahqirlangan qalbida jirkanish tuydi, labining ikki chekkasida ko'pik izlari ko'rindi. U sog' oyog'ining ustiga qo'yib miltiqni o'qladi..."*¹⁴ Urush faqat unda ishtirok etgan millionlarcha kishilarnigina emas balki front ortida qolgan insonlarni ham ruhan jarahotlagan. Binobarin, urush odamlarga faqat jismoniy tomondan emas, balki ma'naviyati, ruhiyatiga ham jiddiy zarba bergan, insoniyat kelajagiga xavf tug'dirgan ofat ekani asarda badiiy tadqiq etiladi. Qissa epilogi sovuq qishning tugashi, ko'klam nafasi, bug'doy boshloqlarining ezgulik haqida kuylab shovullashlari tasviri bilan yakunlanadi. Ko'rinib turganidek, asar optimistik ruhda, nurli xotimalangan.

Xulosa qilib aytganda muallif ushbu asarda inson ruhiyatining turfa tovlanishlarini, anglash qiyin bo'lgan kechinma va holatlarni portret, badiiy detal, tush motivi, ichki kolliziya, ovoz, adabiy galyusinatsiya kabi omillar vositasida

¹³ Bu haqda qarang: <https://asab.cc/jenciklopediya/1615-galljucinacija.html> (Manba: ©Z. Ibodullayev. Tibbiyot psixologiyasi. Darslik., 3-nashr., T.; 2019., 494b., © Ibodullayev ensiklopediyasi., 2022 y;) Асаб ва руhiят китобидан олинг.

¹⁴ Эшонқул Н. Сайланма II. – Тошкент: Akademnashr, 2022. – Б. 477

jonli tasvirlashga erishgan. Eng muhimi, urushning oilalar tanazzuliga, ma'naviyatiga, inson ruhiyatiga yetkazgan jarohatlarini teran badiiy tadqiq eta olgan.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. The methods of studying and analyzing classical poetic arts in literature lessons //Journal of critical reviews, 2020. – №5. – B. 1631-1641
2. Жўракулов У. Назарий поэтика масалалари. – Тошкент: Гафур Ғулом, 2015. –Б.354.
3. Куронов Д, Мамажонов З, Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. –Т.: Akademnashr, 2010. –Б. 400.
4. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Тошкент: Navoiy universiteti, 2018. – В. 480 b.
5. Эшонқул Н. Ялпиз ҳиди. –Т.: Шарқ, 2008. –Б. 421
6. Эшонқул Н. Сайланма II.– Тошкент: Akademnashr, 2022. – Б. 576.
7. Eshonqul N. Kitob bandasi .– Toshkent: Akademnashr, 2022. – В. 416.

Интернет сайтлари:

8. <https://quronov.uz/%D0%BD>
9. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=v47kHwYAAAAJ&citation_for_view=v47kHwYAAAAJ:IjCSPb-OGc4C
10. <https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/nazar-eshonqul/nazar-eshonqul-qultoy-hikoya/>
11. <https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/nazar-eshonqul/nazar-eshon-ul-bepojon-osmon-ikoya/>
12. <https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=13624625592905763717&btnI=1&hl=ru>
13. <https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=7899195252017263096&btnI=1&hl=ru>